

IDEEA DE NAȚIUNE ȘI TERITORIU NAȚIONAL LA ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎN „SECOLUL CEL LUNG”

Prof. univ. dr. Cornel SIGMIREAN,
Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, România

Abstract. *At the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, the modern nations of Central and South-Eastern Europe were born. The birth of nations' ideological landmark was the German philosophers' work. According to Herder, the stimulus of spiritual energies would be language, a means destined to the most profound culture and education. In this context, Central and Eastern European intellectual elites triggered a movement of political claims in the name of national identities, each nation trying to discover a brighter past. Romanian historians have investigated the ancient past, because they discovered in that epoch glorious moments of their origin, claiming their Dacian, but mostly their Roman descent. After having defined the nation, the next step was the definition of national space. In the late 18th century, the Enlightenment scholar Gheorghe Șincai was among the first to accomplish a description of the Romanian space, showing that they live in Wallachia, Moldavia, Transylvania, Maramureș, Hungary, to the Tisa, Sylvania, Banat, Kutzio-Wallachia, Bessarabia, and even to Crimea itself. Initially, as they belonged to the Habsburg Empire. the Romanians from Transylvania imagined their homeland in an autonomous Transylvania, During the 19th century, the Empire's federalization formula developed, implying its organization into national political-administrative units. At the end of the First World War, in the conditions of the Austro-Hungarian Empire's dissolution, the Romanians opted for separation from the Hungarian State and union with the Romanian kingdom, a moment that signified the triumph of the nationality principle.*

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s-au născut națiunile moderne ale Europei Centrale și de Sud-Est¹. Reperul ideologic al nașterii națiunilor au fost operele filosofilor germani, Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, dar mai ales opera lui Johann Gottfried Herder, filosoful care s-a remarcat prin lucrarea

¹ Cu referire la construcția națiunii vezi: E. J. Hobsbawm, *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent*, Editura ARC, Chișinău, 1997; B. Baertschi și K. Mulligan, *Naționalismele*, Nemira, București, 2010; H. Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, Polirom, Iași, 2003; A.-M. Thiesse, *Crearea identităților naționale europene. Secolele XVIII-XX*, Polirom, Iași, 2000; P. Lawrence, *Naționalismul – istorie și teorie*, ANTET, București, 2006. În istoriografia română se pot consulta Ș. Ștefănescu (coord.), *Națiunea română. Geneză, afirmare, orizont contemporan*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984; N. Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Austro-Ungaria (în secolul al XIX-lea)*, Editura Banatica, Presa Universitară Clujeană, Reșița-Cluj-Napoca, 1997; L. Boia, *Două secole de mitologie națională*, Humanitas, București, 2002; S. Mișcoiu, *Formarea națiunii. O teorie socio-constructivistă*, Efes, Cluj-Napoca, 2007.

*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheits*². Potrivit lui Herder, motorul forțelor sufletești ar fi limba, un mijloc destinat culturii și educației celei mai profunde. De asemenea, potrivit filosofului german, fiecare popor are un suflet colectiv unic – *Volksgeist*, care se manifestă prin toate creațiile populare, prin cântecele, poemele, povestirile și melodiile omului comun. În acest context, elitele intelectuale din spațiul Europei Centrale și de Est au generat o mișcare de revendicări politice în numele identității naționale, fiecare națiune străduindu-se să-și descopere un trecut cât mai strălucit. Jan Socol, într-un studiu privind *Rădăcinile națiunilor europene*, afirma că „nu există «om» în afara unei culturi particulare, a unei comunități de limbă și de cultură diferită de toate celelalte [...] în spațiile publice, atât de riguros lipsite de orice conținut ideal, atât de strict sterilizate de toate ideile sau valorile particulare surghiunite doar în cadrul privat, nu rămâne decât substanța acestor diferențe naționale. Fiecare națiune s-a constituit în jurul unui nucleu etnic și a unor mituri fondatoare”³. Istoricii slavi și unguri și-au descoperit un trecut glorios în Evul Mediu, când au cunoscut perioade de afirmare politică. Istoricii români au investigat trecutul antic, fiindcă în acea epocă au descoperit momente de glorie ale originii lor, revendicându-se din daci, dar mai ales din romani. Mircea Eliade, marele istoric al religiilor, afirma în acest sens că: „În zorile lumii moderne, «originea» se bucura de un prestigiu aproape magic. A avea o «originea» bine stabilită însemna, de fapt, a te prevala de o viziune nobilă. «Suntem urmașii Romei» repetau cu mândrie intelectualii români din veacul al XIX-lea. Conștiința descendenței latine era însoțită la ei de un fel de participare mistică la măreția Romei”⁴.

Prezentă în cultura română încă din epoca umanistă, în opera cronicarilor, apoi la Dimitrie Cantemir, ideea originii romane a devenit activă începând cu secolul al XVIII-lea. Printre argumentele folosite de episcopul Inochentie Micu-Klein în memoriile sale către Curtea de la Viena, în care cerea drepturi egale pentru români, era și aceea a originii romane și a continuității neîntrerupte a coloniștilor în vechea Dacie: „românii viețuiesc aici neîntrerupt de pe timpul împăratului Traian”⁵. Episcopul preluase această idee de la Dimitrie Cantemir, a cărui operă, *Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-a împărțit în Moldova, Muntenearcă și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian împăratul Râmului*, o achiziționase la Viena, în timpul unei călătorii. De asemenea, Gerontie Cotorea, călugăr și apoi vicar-general al Bisericii unite, în lucrarea *Despre schismaticia grecilor*, scrisă la 1746, afirmă că românii coboară direct din cuceritorii romani al Daciei: „...fiind și noi sânge adevărat a romlenilor cu cât strămoșii noștri în vremea împăratului Traian de acolo s-ar fi prelinși în părțile acestea”⁶. Declinul lor în Evul Mediu s-a datorat părăsirii bisericii latine în

² V. Neuman, *Mitteleuropa între cosmopolitismul austriac și conceptul de stat-națiune*, în A. Babeți și C. Ungureanu (coord.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Polirom, Iași, 1997, pp. 147-161.

³ C. Delson, M. Maslowski, J. Nowicki, *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, Cartier, Chișinău, 2002, p. 211.

⁴ M. Eliade, *Aspecte ale mitului*, Univers, București, 1978, p. 171.

⁵ „Hinc, etsi constet, Nos priores utpote, a tempore Trajani Imperatoris, Trajaniae Incolas esse”. Gh. Bogdan-Duică, *Procesul episcopului Inochentie Clain*, Caransebeș, 1896, p. 74.

⁶ Școala Ardeleană, ediție critică, note, bibliografie și glosar de Flora Fugariu, Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Minerva, București, 1983, p. X; Vezi și K. Hitchins, *Mit și realitate în istoriografia românească*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 26.

favoarea bisericii răsăritene. Renașterea pentru români o reprezenta Unirea cu Biserica Romei și reafirmarea latinității lor. Ideea originii latine a poporului român este difuzată tot mai mult de cercurile clericale și cărturărești de la Blaj. Episcopul Petru Pavel Aron scria Papei la 15 septembrie 1756: „Este un popor numeros, rămășițe ale lui Traian și Hadrian, cum spune istoria, pentru care în limba lor se numesc pe sine români sau romani până în ziua de astăzi. Graiul lor este latinesc și foarte asemănător cu cel italianesc”⁷. Ideea originii romane a poporului român a fost menționată de elita românească din Transilvania și în *Supplex Libellus Valachorum*, document înaintat Curții de la Viena în anul 1791: „Națiunea română este azi cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei. Ea se trage din coloniștii lui Traian, care de atunci aici trăiesc fără întrerupere”⁸. Originea romană a poporului român va reprezenta tema centrală a operei învățaților Școlii Ardelene, care au susținut originea pur romană a românilor, promovând o adevărată mișcare de latinizare a limbii, pentru o integrare rapidă a culturii române în cultura europeană. Ideea latinității poporului și a limbii române va reprezenta o permanență și un reper, un marcator de identitate pe întreg secolul al XIX-lea. În prefața la gramatica *Elementa linguae daco-romanice*, Gheorghe Șincai sublinia originea romană a românilor, aduși în Dacia de Traian, arătând că ei se întind în „Țara Românească, Moldavia, Transilvania, Maramureș, Ungaria, până la Tisa, Silvania, Banat, Cuțo-Valachia, Basarabia și până în însuși Crimeea”⁹. Șincai este primul român care a oferit o istorie a întregului neam românesc, din toate provinciile românești, anticipând prin opera sa crearea României Mari. La 25 februarie 1804, el îi scria istoricului Engel: „Mi-am propus să scriu anelele națiunei române întregi, prin urmare și ale Cuțo-valahilor sau Țințarilor (cum îi numesc), ceea ce am și făcut, începând de la Traian sau mai bine zicând, de la cel de întâi resbel al lui Decebal în contra romanilor până la 1660. Continui această lucrare din zi în zi, o înăvățesc și o netezesc, nici cuget a o tipări înaintea de ce voi aduna și strânge tot ce voi putea spre completarea și continuarea anilor”¹⁰.

În acest context, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Transilvania, provincie a Imperiului habsburgic, aproape toate națiunile – românii, ungurii și sașii – își aveau propriul proiect național, fără ca națiunile transilvane să facă distincție clară între „patrie” și „națiune”¹¹. Potrivit istoricului Sorin Mitu, pentru românii ardeleni, „patria” invocată cel mai adesea era Principatul Transilvania, provincie a Imperiului Habsburgic¹². Istoricul clujean consideră că în prima jumătate a secolului al XIX-lea Transilvania putea fi imaginată fie ca o provincie plurinațională, „care să țină cont de diversitatea etnică și de tradiția istorică a reprezentării politice în Dietă a mai multor entități relativ autonome”. A doua variantă „era a unei Transilvanii românești”, iar o treia era a unei „Transilvanii ungurești”. O doua patrie posibilă pentru

⁷ P. Teodor, *Cu fața la vânt*, Limes, Cluj-Napoca, 2011, p. 127.

⁸ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Științifică, București, 1967, p. 12.

⁹ Vezi C. Sigmirean, *Gheorghe Șincai și nașterea proiectului național la români*, în *Gheorghe Șincai sub semnul luminilor*, Antologie de texte și bibliografie de și despre Gheorghe Șincai alcătuită de Dimitrie Poptâmaș, Prefață Cornel Sigmirean, Vatra Veche, Târgu Mureș, 2016, p. 265.

¹⁰ A. Papiu Ilarian, *Viața și opera lui Gheorghe Șincai*, în *Gheorghe Șincai sub semnul luminilor*, p. 275.

¹¹ S. Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Polirom, Iași, 2006, p. 178.

¹² *Ibidem*, p. 176.

românii ardeleni era Imperiul Austriac, solicitând transformarea lui într-o construcție politică adecvată pentru dezvoltarea fiecărei națiuni. În mod simbolic, intelectualii ardeleni puteau lua în considerare ca „patrie” și întreg ansamblul teritoriilor locuite de elementul demografic românesc. Însă, „sub raport politic, Principatele Dunărene, Moldova și Valahia, deși făceau parte din «vatra» etnică românească, nu erau considerate încă, în raport cu Transilvania, decât alte «patrii», locuite de români”¹³.

La 1848, elitele maghiare, socotind apartenența teritoriilor Coroanei Sfântului Ștefan la Imperiul Habsburgic ca rezultat al unei uniuni dinastice, la 15 martie 1848 au proclamat refacerea statului maghiar în granițele fostului regat medieval¹⁴. Ca urmare, Transilvania a fost alipită la Ungaria. Românii, care reprezentau etnic elementul majoritar în Transilvania, s-au opus și s-au alăturat Vienei în războiul cu ungurii, Transilvania fiind pentru aproape un an de zile scena unui adevărat război civil. Evenimentele de la 1848 și-au pus amprenta pe evoluția viitoare a relațiilor româno-maghiare, caracterizate printr-o neîncredere reciprocă. Pentru elitele românești, soluția preferată la 1848, singura capabilă să poată asigura autonomia Transilvaniei, era cea a federalizării imperiului. Ideea de națiune și autonomie a dominat discursul politic al elitelor românești de la 1848. În anul 1849, liderii revoluției române au propus chiar unirea tuturor românilor din Imperiul Habsburgic într-un ducat. Propunerea nu a fost agreată de împărat.

Indiscutabil, momentul de la 1848 a demonstrat potențialul destabilizator al nașterii națiunilor pentru vechile structuri politice din Europa Centrală¹⁵. Pentru elitele românești s-a impus ideea autonomiei Transilvaniei, revendicare care va domina discursul politic până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Elita maghiară a solicitat constant aplicarea legilor votate la 1848, prin care Transilvania era alipită la Ungaria. Ideea statului național maghiar ca parte a Imperiului Habsburgic domina toate proiectele elitei maghiare

Aflat în exil la München, Eötvös József, ministru al cultelor și învățământului în timpul Revoluției de la 1848, a publicat lucrarea *A XIX- század uralkodó eszméinek ay álladaomra* (*Influența ideilor dominante ale secolului al XIX-lea asupra statului*, vol. I, 1851, vol. II, 1854). Teza de bază a studiului său era că în statele multinaționale, și mai ales în Imperiul habsburgic, nu se poate aplica principiul naționalităților după modelul francez, pentru că ar duce la destrămarea monarhiei dunărene, o creație a istoriei, devenită o necesitate în fața expansiunii Rusiei, un avanpost al civilizației occidentale în centrul Europei¹⁶. De asemenea, într-un pamflet publicat la Leipzig în 1859, Eötvös József sublinia din nou necesitatea păstrării imperiului, organizat politic într-o monarhie constituțională, făcând distincție între dreptul istoric și dreptul național în condițiile specifice ale Imperiului Habsburgic. El distingea între „națiunile istorice”, „creatoare de stat”, cu o aristocrație și constituție proprie, și

¹³ *Ibidem*, p. 177.

¹⁴ Vezi pe larg L. Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, Editura Enciclopedică, București, 1998; *Idem*, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitatea națională*, Editura Enciclopedică, București, 2006, pp. 37-47.

¹⁵ C. Chereji, *Identități ale Europei Centrale 1815-2000*, Accent, Cluj-Napoca, 2004, p. 54

¹⁶ Ș. Mihăilescu, *Transilvania în lupta de idei. Controverse în Austro-Ungaria privind Transilvania*, SILEX, București, 1996, p. 43.

celelalte „naționalități”, lipsite de aceste calități, aflate pe trepte inferioare de civilizație. Potrivit lui Eötvös, numai „națiunile istorice” puteau pretinde drepturi politice egale¹⁷. Acesta pleda pentru o federalizare a imperiului, dar nu pe baze etno-lingvistice, ci pe temeiul „dreptului istoric”. În statul conceput de el, în care se prefigura viitoarea formulă a dualismului austro-ungar, fiecare provincie istorică urma să aibă drepturile sale constituționale specifice, iar treburile de interes comun să fie administrate de ministere comune¹⁸.

După revoluție, în Imperiul Habsburgic s-a instalat un regim neoabsolutist, care a durat până în anul 1860. După înfrângerile suferite de Austria în războiul cu Piemontul și Franța, de teama unei alianțe a ungarilor cu Franța, care ar fi putut duce la independența Ungariei, Viena a renunțat la regimul absolutist de guvernare în favoarea unui liberal. Prin *Diploma imperială* din 8/20 octombrie 1860 se anunța trecerea la un sistem constituțional de guvernare, iar prin *Patenta imperială* din 14/26 februarie 1861, în virtutea principiului federalismului istoric, se viza restaurarea autonomiei țărilor și provinciilor Imperiului care au avut tradiție statală¹⁹. Astfel, s-a recunoscut autonomia Marelui Principat al Transilvaniei. Clasa politică maghiară a respins proiectul politic al Vienei, boicotând reprezentarea Ungariei în Senatul Imperial (*Reichsrat*), ce cuprindea reprezentanții provinciilor Imperiului Habsburgic.

Dar, în ciuda opoziției clasei politice maghiare, în anul 1863, ziarul german *Wiener Zeitung* a publicat *Rescriptul* imperial de convocare a Dietei Transilvaniei și normele electorale de convocare a ei. În urma alegerilor, în Dietă au fost aleși 48 de deputați români, 44 de deputați maghiari și 33 de deputați sași. La convocarea ei, la Sibiu, în 3/15 iulie, deputații maghiari au refuzat să participe, considerând că Dieta este ilegal constituită și că trebuie aplicate legile din 1848, care prevedeau unirea Transilvaniei cu Ungaria. Cu toate acestea, Dieta de la Sibiu a consacrat prezența românilor în viața politică a Transilvaniei²⁰. Două legi votate de Dieta de la Sibiu – *Legea pentru egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei* și *Legea pentru introducerea limbii române în administrație* – au acordat pentru prima dată românilor egalitatea în drepturi cu celelalte națiuni ale Transilvaniei. Era, în fond, izbânda principiului herderian; limba constituie elementul identitar fundamental în construcția națiunii, reprezintă un mijloc de unire a membrilor unei națiuni, condiția educației și progresului în cultura națională.

La prezentarea proiectului în Dietă, deputatul român Vasile Ladislau Popp afirma că „națiunea fără limbă e moartă. Prin limbă se manifestă voința unei națiuni. Cu bucurie dar trebuie să salutăm, înaltă casă, proiectul regimului, care stă înaintea noastră. Rar să va fi fost întâmplat vreodată ca regimul să iase înaintea unei diete cu un proiect așa de liberal, și cătră toate limbile într-o formă de drept, ca aceasta”²¹.

¹⁷ *Ibidem*, p. 45.

¹⁸ *Ibidem*, p. 45.

¹⁹ J. Bérenger; *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273-1918*, Teora, București, 2000, p. 428.

²⁰ I.-A. Pop, T. Năgler, M. András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. III, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, pp. 413-416.

²¹ T. V. Păcățian, *Cartea de Aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. III, Sibiu, 1905, p. 268.

Dar împăratul a refuzat să aprobe legile votate de Dietă și s-a angajat într-un nou experiment constituțional, care a culminat cu asocierea dintre Austria și Ungaria²².

Pe acest fundal politic a survenit însă înfrângerea militară a Austriei în războiul cu Prusia, care i-a transformat pe unguri în interlocutorii privilegiați ai Vienei²³. Eșecul militar din 1866 a dus la crearea Austro-Ungariei, prin încoronarea la Budapesta a împăratului Franz Josef ca rege al Ungariei, în ziua de 8 iunie 1867. Astfel s-a născut dualismul austro-ungar, care a dus la restaurarea Ungariei Mari, cu peste 13 milioane de locuitori, dintre care aproape 7 milioane de nemaghiari. Transilvania, Slovacia, Voivodina, Ucraina Subcarpatică și Croația au intrat sub autoritatea Budapestei. Legile votate de Dieta Transilvaniei în anii 1863-1864 au fost anulate, Transilvania și-a pierdut autonomia. O nouă dietă s-a întrunit doar pentru a vota unirea Transilvaniei cu Ungaria. *Ausgleich*-ul a creat în imperiul dunărean două națiuni privilegiate, dominante, austriacă și maghiară, conducătoare ale afacerilor statului, celorlalte națiuni fiindu-le destinat un rol secundar, lipsit de relevanță politică. O excepție s-a făcut în favoarea polonezilor și croaților, prin concesii speciale de autonomie. Casa de Habsburg nu mai reprezenta un protector al națiunilor mici, ceea ce a dus la radicalizare discursului în direcția separării și creării propriilor state în perioada care a urmat instalării dualismului.

Hotărârea Vienei a produs consternare printre naționalitățile din Imperiu. Sârbii din monarhie, în urma împărțirii imperiului, au ajuns, unii, să aparțină de Cisleithania (Austria), alții de Transleithania (Ungaria). Polonezii din Galiția au declarat o politică de pasivitate față de Viena. În rândul ucrainenilor, dualismul a stimulat dezvoltarea panslavismului. Deosebit de vehemenți s-au dovedit cehii, în final obținând un statut de autonomie²⁴. Pentru toate națiunile din Imperiu, respectiv sloveni, sârbi, cehi, italieni, români, polonezi, ucraineni, croați, dualismul a fost considerat într-o măsură mai mare sau mai mică o piedică în calea dezvoltării lor economice, naționale și culturale. Majoritatea elitelor românești erau în favoarea păstrării autonomiei Transilvaniei. Deputatul Aloisiu Vlad, în ședința dietei din 19 februarie 1866, se pronunța pentru o organizare federală a monarhiei: „Eu, onorată casă, sunt federalist! Federalist în acel înțeles, că doresc ca toate popoarele acestei monarhii, cari au un trecut istoric, aplicând și folosind cu istețime interesele naționalităților, se formeze câte un stat federativ, pentru-că bazele acestui federalism ni-le arată situația actuală a monarhiei austriece, și pentru-că din suflet sunt convins, că marele viitor al Austriei se poate ajunge numai prin o astfel de federalizare a popoarelor, respective a țărilor”²⁵. Dezvoltând ideea federalizării monarhiei, Aloisiu Vlad propunea crearea în Imperiul Habsburgic a trei unități politice: „...să se împartă în trei grupe mai mari, anume: coroana sfântului Stefan, coroana sfântului Venceslav, la care se aparțină

²² K. Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, Dacia, Cluj, 1992, p.121.

²³ J. Béranger, *op. cit.* p. 430.

²⁴ L. Maior, *Evoluții politice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Memorandumul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică*, ediția a II-a, Progresul Românesc, București, 1994, p. 224.

²⁵ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 33.

și Galiția cu celelalte elemente slave, și coroana sfântului Leopold, compusă din celelalte provincii ale monarhiei”²⁶. În cazul Ardealului, recomanda statutul pe care l-a avut „înainte de catastrofa de la Mohács”, când era un voievodat, cu o relativă autonomie, un statut similar cu cel al Croației din perioada dualistă.

Ausgleich-ul a radicalizat naționalismul central-european, dovedindu-se în final o soluție care mai degrabă a subminat imperiul decât l-a consolidat, făcând imposibilă reformarea Austro-Ungariei. *Legea naționalităților* din 1868, teoretic foarte îndepărtată de șovinismul lui Kossuth, încerca să împace statul național maghiar cu existența celorlalte naționalități din Ungaria: dădea drepturi minorităților, fără a crea un stat multinațional. Minoritățile aveau dreptul la o guvernare locală în limba proprie: în școlile de stat, oricare naționalitate „care trăia laolaltă într-un număr suficient de mare” avea dreptul la învățământ în limba proprie „până la nivelul unde începe educația superioară”. O lege admirabilă, dar niciuna dintre prevederile sale nu a fost aplicată²⁷. Legea a fost criticată și contestată de români, sesizându-se contradicțiile ei. În lege se foloseau atât termenul de „națiune”, cât și cel de „naționalități”. Au fost de mai multe ori indicate incompatibilitățile care apăreau între existența unei singure națiuni (în înțelesul legii, cea maghiară) și a naționalităților, pluralul marcând existența mai multor națiuni și nu a uneia singure²⁸. Se atestau grave confuzii terminologice: „Toți cetățenii Ungariei formează chiar în conformitate cu principiile fundamentale ale constituțiunii din punct de vedere politic o singură națiune, națiunea ungară”²⁹. După care, în același paragraf, să se afirme: „toți cetățenii patriei, indiferent de naționalitate sunt membri egal-îndreptățiți ai acestei națiuni”.

În perioada dualistă, conceptul de națiune și proiectele politice naționale vor cunoaște evoluții diferite la nivelul Ungariei³⁰. Elitele naționaliste maghiare, inspirându-se din teoriile rasiale și socio-darwiniste au prezentat națiunea lor ca fiind superioară din punct de vedere cultural, predestinată să conducă³¹. De exemplu, Concha Gyözö considera că numai acel statul care se bazează pe hegemonia etniei celei mai capabile dintre cele care conviețuiesc între granițele sale corespunde într-adevăr misiunii unui stat. Federalizarea statului, cum cereau reprezentanții minorităților naționale, ar fi dus la eșecul acestuia, pentru că pune pe același plan rasa superioară, maghiară, cu celelalte rase³².

²⁶ *Ibidem*, p. 34

²⁷ A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică*, Alfa, București, p. 119.

²⁸ L. Ignat-Coman, *Identitate reprimată. Legislație și deznaționalizare în Transilvania dualistă*, în A. Gidó, I. Horvát, J. Pál (coord.), *140 de ani de legislație minoritară în Europa Centrală și de Est*, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale Kriterion, Cluj-Napoca, 2010, p. 121.

²⁹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 791.

³⁰ Pentru istoria națiunilor din Austro-Ungaria, vezi R. A. Kann, *Nationalism a Nation Reform in the Habsburg Monarchy 1848-1918*, Colombia, 1977; Z. Szász, *Die Ziele und Möglichkeiten der Ungarischen Regierungen in der Nationalitätenpolitik im 19. Jahrhundert*, în F. Glatz și R. Melville (coord.), *Gesellschaft, Politik und Verwaltung in der Habsburgermonarchie 1830-1918*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1987, pp. 327-341; P. M. Judson și M. L. Rozenblit (coord.), *Constructing Nationalities in East Central Europe*, Berghahn Books, New York, 2004.

³¹ M. Turda, *Ideea de superioritate națională în Imperiul austro-ungar (1880-1918)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 12.

³² Ș. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 68.

Aurel C. Popovici, licențiat în medicină la Universitatea din Graz, în celebra lucrare *Statele Unite ale Austriei Mari*, publicată la Leipzig în 1906, a accentuat ideea etnicului în reprezentarea națiunii³³. Dar, până la publicarea celebrei cărți, Aurel C. Popovici se remarcase ca unul dintre cei mai originali gânditori politici ai românilor din fostul Imperiu Austro-Ungar. A fost autorul *Replicii Junimii Academice Române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul” dat de Junimea Academică Maghiară „Memoriului studenților universitari din România”*, document politic apreciat de istoricul american Keith Hitchins ca fiind cel mai important act emis de mișcarea politică românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, expresia celui de-al doilea mare curent din gândirea naționalistă românească³⁴. În 1893, după ce a fost condamnat de Tribunalul din Cluj la patru ani de închisoare, ca autor al *Replicii*, Popovici s-a refugiat în România. La 30 ianuarie 1894, la invitația lui V. A. Urechia, Aurel C. Popovici a susținut o conferință la Ateneul Român pe tema principiului naționalității. În februarie a publicat conferința, sub titlul *Principiul de naționalitate*³⁵, în care dezbătea problema definirii națiunii în filosofia europeană și modul de rezolvare a ei în Ungaria. După enunțarea principalelor elemente identitare, capabile să definească națiunea – originea comună, limba, religia, comunitatea politică, comunitatea teritorială – Popovici ajunge la concluzia că niciunul dintre elementele amintite nu pot constitui în mod absolut fundamentul unei națiuni. Filosofii germani subliniază unitatea lingvistică, dar avem națiunea irlandeză, care și-a pierdut demult limba celtică, vorbind engleza, dar reprezintă o națiune distinctă. Elvețienii vorbesc trei limbi diferite, chiar patru, dar sunt o națiune. Preluând idea filosofului italian P. S. Mancini, expusă în lucrarea *Diritto internazionale*, apărută la Napoli în 1873, Popovici consideră că elementul definitoriu este conștiința națională, iubirea față de tot ce reprezintă „fala și mândria unui popor”³⁶. Conștiința și voința de a fi națiune reprezenta în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ideea dominantă a filosofiei politice europene la care Popovici aderase fără rezervă. Acest element psihic stă la baza sentimentelor de dragoste sau de ură, de mânia, care caracterizează la un moment dat un popor, mai ales atunci când drepturile sale sunt încălcate. „Puterea unui popor, consideră Rudolf de Ihering, echivalează cu puterea sentimentului său de drept”³⁷. Preluând aprecierea lui Ihering, Popovici subliniază faptul că mânia își are originea în *puterea etică a ideii de drept*.

³³ Printre cele mai recente lucrări dedicate vieții și operei lui A. C. Popovici, vezi M. Turda, *Aurel C. Popovici's Nationalism and its Political Representation in the Habsburg Empire (1890-1910)*, în *The Garden and the Workshop: Disseminating Cultural History in East-Central Europe. In Memoriam Péter Hanák*, CEU-Europa Institut, Budapesta, 1998, pp. 49-75; *Idem*, *Aurel C. Popovici and the Symbolic Geography of the Romanians in the Late Habsburg Empire (1890-1910)*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, t. XXXVI (1979), vol. 1-2 (ianuarie-iunie), p. 97-121; Un foarte bun studiu despre originea gândirii politice a lui Popovici vezi la Răzvan Pârâianu, *Înțeleșul „culturii” în politica lui Aurel C. Popovici*, în Aurel C. Popovici, *Polemici cu naționaliștii*, București, Do-MinoR, 2006, pp. 5-27.

³⁴ K. Hitchins, *op. cit.*, p. 51.

³⁵ A. C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, București, Editura autorului, 1894.

³⁶ *Ibidem*, p. 10.

³⁷ *Ibidem*, p. 15.

Conștiința națională este și o probă a gradului de cultură a unui popor, dovadă în acest sens fiind faptul că sentimentul național este cea mai înaltă expresie a patriotismului. Dar nu se poate cere unui „naționalist” să fie patriot dacă „statul reprezintă negarea naționalității sale”³⁸. Mijloacele concrete pentru dezvoltarea conștiinței naționale sunt, în oricare stat, școala, literatura, istoria, presa, asociațiile și întrunirile publice; ele, spune Popovici, „deșteaptă popoarele asupra de stăpânirea străină și le ridică la conștiința naționalității lor”³⁹. Dacă aceste drepturi nu sunt recunoscute, „fiecare popor conștient de naționalitatea sa și locuind pe un teritoriu compact are dreptul de a se constitui, după propria sa voință într-o formă de stat independent sau a se uni cu un alt stat pe baza comunității lor naționale”⁴⁰. Popovici preluase aceste teorii, care motivau dreptul naționalităților de a se desprinde din statul care nu le respecta, din școala juridică italiană, reprezentată de Mamiani, Albicini, Mancini, Balboa și Palma.

În concluzia lui Popovici, fundamentată pe filosofia politică a timpului, principiul de naționalitate conține două tendințe: constituirea unui stat pe baza naționalității sau unirea politică a națiunilor dezmembrate din statul care le este ostil⁴¹. Trecând în revistă modul de constituire a națiunilor, Popovici arată că ele sunt rezultatul unei politici de asimilări pe parcursul mai multor secole. Acest lucru nu se mai poate întâmpla la sfârșitul secolului al XIX-lea, când națiunile sunt conștiente de identitatea lor, conștiința națională fiind cea mai rezistentă formă de apărare împotriva asimilării. Popovici atenționează asupra faptului că nesocotirea drepturilor, despotismul și violența față de naționalități subminează însăși puterea statelor⁴². Argumentându-și afirmațiile pe celebra frază a lui Spinoza, „fiecare are numai atâta drept, pe câtă putere are”, A. C. Popovici consideră că o națiune atinsă în drepturile sale este îndreptățită să se revolte. Pentru ca fiecare națiune să ajungă la înțelegerea cauzei sale, trebuie să ajungă la un grad înalt de cultură, dobândită prin însușirea culturii universale, „înțelegerea culturii înalte a mai multor națiuni, a alege motivele de civilizație, a le adapta firei sale specifice și astfel a le naționaliza”⁴³. Ideea de cultură a jucat un rol aparte în opera lui Popovici; elitist prin excelență, acesta credea în puterea culturii, opusă formelor noi ale civilizației moderne⁴⁴. Credea însă într-o cultură înaltă, rezervată elitelor, naționalitatea în viziunea sa fiind o aristocrație. Pe când era student la Graz, Aurel C. Popovici se adresase colegilor săi de la Viena, recomandându-le: „Citiți, pregătiți-vă! Nouă ni s-a înstrăinat clasa aristocratică. Voi trebuie să o înlocuiți. Progresul unui neam depinde de calitatea aristocrației sale. Cu cât vom dispune de mai mulți bărbați talentați, pregătiți și activi, cu atât nația noastră va putea progresa mai repede și mai real. *Aristocrates* sau cea mai bună putere, aceasta e determinantă. Mulțimea e cheagul, cimentul...”⁴⁵.

³⁸ *Ibidem*, p. 17.

³⁹ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 21.

⁴¹ *Ibidem*, p. 26.

⁴² *Ibidem*, p. 33.

⁴³ *Ibidem*, p. 39.

⁴⁴ R. Pârâianu, *op. cit.* pp. 16-19.

⁴⁵ A. Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. I, Prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 68.

A. C. Popovici își încheie studiul încrezător în triumful principiului de naționalitate, „pentru că temelia lui este cultura, iar aliații săi sunt legile de fier ale naturii!”.

Într-un alt studiu, *Chestiunea de naționalitate*⁴⁶, publicat la Sibiu în 1894, Popovici reia dezbaterile asupra principiului de naționalitate, „idee politică eminentă modernă”, care s-a născut din idealurile de libertate și egalitate ale Revoluției Franceze, „prin diferențierea ulterioară a acestor idei generale despre libertate și egalitate”. Analizând chestiunea naționalităților la nivelul Imperiului Austro-Ungar, cu precădere în Ungaria, Popovici indică principalele pericole care se configurează la adresa statului prin amânarea rezolvării ei. Soluția ar fi o politică de descentralizare a statului, fără ca prin aceasta să fie amenințată unitatea imperiului: „Astăzi în fiecare stat există puternice curente de descentralizare pe toată linia. Nu se mai poate susține azi, că unitatea de stat ar depinde de la mulțimea afacerilor centralizate. Unitatea politică există completamente îndată ce într-un stat descentralizat există un parlament ales de totalitatea cetățenilor săi, un guvern central-comun cu toate organele sale în stat, mai mult sau mai puțin nu importă, și o putere judiciară comună. Științele de stat au făcut în timpurile din urmă progrese însemnate în această privință, așa că, azi nici un om cu instrucție în această materie nu va zice, că în Germania, Helveția sau America de Nord ar lipsi momentele unității politice”⁴⁷. Pledează pentru organizarea federală a imperiului, o formulă politică susținută tot mai mult în Anglia, Spania, Austria și Peninsula Balcanică. Aproape imperativ, Popovici consideră că „statul federal este cu desăvârșire unitar”, federalismul reprezentând cel mai puternic scut al libertății, un mijloc de cultură și consolidare. În antiteză cu statul centralizat, Popovici oferă exemplul Italiei, aflată, spune el, *pe povârnișul decadenței*⁴⁸. Astfel, el propunea federalizarea Ungariei, prin arondarea naționalităților unui teritoriu etnic compact pe care locuiesc maghiarii, slovacii, românii, sârbii, rutenii. Fiecare națiune urma să aibă o guvernare proprie, cu corp legiuitor și o putere juridică. La Budapesta trebuia să fie aleasă o Cameră federală, prin vot universal, direct și secret, de către toți cetățenii și un guvern central, ales din reprezentanții tuturor „guvernelor naționale”⁴⁹.

A. C. Popovici a dezvoltat formula federalizării monarhiei austro-ungare, în lucrarea *Stat și Națiune. Statele Unite ale Austriei Mari (Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich)*, publicată la Leipzig în anul 1906. El propunea împărțirea imperiului în 15 state autonome, luând ca bază teritoriile cu populație majoritară din punct de vedere etnic. Țările rezultate din această împărțire urmau să fie Austria germană, Boemia germană, Moravia germană, Galiția rusească și poloneză, Transilvania, Croația împreună cu Dalmația, Ungaria, Slovacia etc. Monarhia urma să reprezinte factorul de unitate, care, în exercitarea puterii, urma să fie asistată de un guvern central și de un parlament. Statele federale ar fi trebuit să beneficieze fiecare de un parlament și de un guvern propriu. Limba oficială a imperiului urma să fie germana, dar în autonomii limba oficială să fie cea majorității. Lucrarea lui Popovici a fost privită cu simpatie de o serie de oameni politici români, contestată la Budapesta, dar apreciată de către Cercul de la Belvedere al moștenitorului tronului, Franz Ferdinand.

⁴⁶ A. C. Popovici, *Chestiunea naționalităților. Modurile soluționării sale în Ungaria*, Sibiu, 1894.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 39.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 39-40.

Iosif Pop, fost jude la Curia Regală Maghiară, Cavaler al Ordinului Leopoldin, propunea un studiu juridic asupra chestiunii naționale și a actualității ei în Ungaria în lucrarea *Conceptul juridic de națiune-naționalitate*, publicată la Viena în 1885, și apoi într-un nou studiu, *Românii și daco-românismul. Studii politice*, apărut la Budapesta în 1910. Bazându-se pe ideile lui Alfred Kremer și Rudolf Herrnit, Pop dezvoltă conceptul de națiune bazându-se pe teza individualității națiunilor etnice sau genetice, cum le numea acesta⁵⁰. Prima greșeală a oamenilor politici maghiari, de la Kossuth la Justh, apoi la Khuen-Hédervárz și Tisza era faptul că ei considerau că națiunea politică maghiară s-a format din cetățenii patriei de diferite limbi și nu din toate națiunile patriei. Bazându-se pe opera lui Alfred Kramer, *Ideea de naționalitate și statul*, Iosif Pop consideră că Ungaria nu se poate numi un stat omogen din punct de vedere etnic, ci un stat național mixt⁵¹. Pe baza studiului profesorului Rudolff Herrnit de la Universitatea din Viena, Iosif Pop prezintă principalele interpretări date națiunii: francezii consideră că națiunea franceză este formată din toți cetățenii patriei, pe când germanii consideră că națiunea franceză este compusă inclusiv din belgienii valoni și elvețienii de limbă franceză⁵². În cazul Ungariei, constată Iosif Pop, se operează cu conceptul de națiune politică, ce îi cuprinde pe toți cetățenii patriei. Împrejurări istorice au contribuit ca, în Ungaria, ungurii, care erau o minoritate, să reprezinte națiunea politică, iar limba maghiară să fie limba oficială a țării⁵³. Statul maghiar, națiunea politică maghiară sunt, în opinia autorului, create prin legi. Românii, analizând toate doctrinele naționale, sunt și ei o națiune, cu o conștiință națională foarte dezvoltată, de circa 10 milioane de oameni, mândri de originea lor romană, care respectă limba maghiară, ca limbă a statului, dar se „alipesc de limba lor ca de o condițiune a vieții”⁵⁴. Citându-l pe istoricul A. D. Xenopol, juristul Iosif Pop arată că românii sunt de un conservatorism de fier și nu se lasă asimilați de alte națiuni, ci, din contră, asimilează fracțiuni din alte națiuni care s-au așezat printre ei⁵⁵. Prin urmare, problema națională în Ungaria nu se va putea rezolva decât dacă pe lângă interesele mari ale statului se va ține cont „de interesele neamurilor de oameni care împreună alcătuiesc statul unguresc”. Trecând în revistă momentele mai importante ale politicii statului ungar față de români și legăturile culturale dintre cei din Imperiul Austro-Ungar și cei din Regatul României, Iosif Pop abordează problema federalizării Ungariei. Autorul sugera că ideea federalizării statului, pe care oamenii politici maghiari (cazul lui Horváth) le-o imputau românilor, prin crearea de teritorii naționale autonome, nu figurează în programul politic al românilor. În schimb, mai moderat, cerea recunoașterea naționalității românilor, idee fundamentală a tuturor programelor politice.

Proiecte originale, alternative la proiectul politic al elitelor maghiare, au propus Vasile Goldiș, Aurel Lazăr și alții. T. V. Păcățian, ziarist la *Tribuna*, *Telegraful Român*, autorul unor importante traduceri în limba română din opera unor filosofi și juriști

⁵⁰ N. Bocșan, *op. cit.*, p. 210.

⁵¹ I. Pop, *Conceptul juridic de națiune-naționalitate în Ungaria*, Viena, 1885, p. 12.

⁵² *Ibidem*, p. 15.

⁵³ *Ibidem*, p. 19.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 19.

⁵⁵ *Idem*, *Românii și daco-românismul. Studii politice*, Budapesta, 1910, p. 20.

cunoscuți în epocă, *Lupta pentru drept și Scopul în drept* de Rudolf de Ihering, *Liberitatea* de John Stuart Mill, *Principiile politicii* de Fr. Holtzendorff, *Istoria Politicii* de Frederick Pollock etc., a oferit importante contribuții la dezvoltarea conceptului de națiune. Potrivit ziaristului de la *Tribuna*, în conceptul de națiune trebuie să se regăsească fiecare popor din țară, „care în totalitatea sa este națiune și numai în particularitățile sale, în însușirile sale marcante, care îi dau caracterul distinct și îi constituiesc individualitatea sa națională, e naționalitate”⁵⁶. Naționalitatea e atribut al corpului, nu e corp. În sens strict, „națiune și naționalitate e deci tot una, e poporul, la nici un caz însă naționalitatea nu e parte din națiune, și nu e ceva mai puțin decât națiune”. Ca urmare, fiecare popor e în același timp și națiune și naționalitate, „națiune e întregul, iar naționalitățile sunt părțile întregului. Națiunea, spunea Păcățian, e totalitatea unui popor al cărui membri sunt legați în comunitate prin limbă, origine, datini și moravuri. Națiunea e deci corp viu, cu voință și viață proprie”. Astfel, asociindu-se concepției de națiune împărtășită de majoritatea oamenilor politici români, Păcățian a respins distincția juridică dintre națiune și naționalitate, așa cum o propuneau oamenii politici maghiari, în sensul că naționalitățile din regatul ungar ar fi parte a națiunii politice maghiare.

În mod constant, ca soluție politică la problema națională din imperiul dunărean, elita românească a propus autonomia Transilvaniei, ca provincie istorică, după Memorand solicitând autonomia națiunii române⁵⁷. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, în replică la formula dualismului, s-a dezvoltat ideea federalizării imperiului. Vasile Lucaciu, poate unul dintre cei mai radicali oameni politici români din Transilvania, într-un discurs susținut în 1901 la Graz, în fața reprezentanților studenților români de la universitățile din Graz, Cluj, Budapesta, Viena, Leoben, Zürich, München și Leipzig, referindu-se la viitorul Austro-Ungariei, considera că singura șansă de existență a acesteia o poate asigura confederarea ei, cu asigurarea autonomiei politice a tuturor națiunilor care o compun⁵⁸. Iuliu Maniu, care a privit cu rezerve soluția federalizării, anticipând însă urcarea pe tron a arhiducelui Franz Ferdinand, în 1911 considera federalizarea drept unica soluție de armonizare a intereselor naționalităților din imperiu cu cele ale Casei de Habsburg⁵⁹. La începutul secolului XX, federalizarea Imperiului era soluția agreată de majoritatea liderilor minorităților naționale din Austro-Ungaria. Tomáš G. Masaryk, marele artizan al nașterii Cehoslovaciei, era un susținător al proiectului vizionarului František Palacký, care în 1869 declara că „Austria va fi federativă sau nu va mai exista...”⁶⁰. Cu excepția unui grup radical, majoritatea liderilor politici aparținând naționalităților din Austro-Ungaria se manifestau pentru menținerea imperiului, dar într-o formă

⁵⁶ Vezi C. Sigmirean, *Press and the Construction of Nation in the Case of Transylvanian Romanians*, în Iulian Boldea (coord), *Language, Discourse and Multicultural Dialogue*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2013, pp. 43-57.

⁵⁷ V. Moga, *Națiunea în discursul politic românesc din Transilvania anulului 1918*, în V. Moga, S. Arhire (coord.), *Problema Transilvaniei în discursul politic de la sfârșitul Primului război mondial*, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, p. 64.

⁵⁸ *Tribuna*, nr. 102, 2 / 15 iunie 1901, p. 3.

⁵⁹ V. Moga, *op. cit.*, p. 44.

⁶⁰ D. Citirigă, *Europa Centrală și tentația federalismului. Istorie și diplomatie în perioada interbelică*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, p. 156.

schimbată, opusă dualismului. În primii doi ani de la începutul războiului, liderii politici din Transilvania, I. Maniu, Al. Vaida-Voevod, V. Goldiș sau A. C. Popovici, susținuți de împăratul Germaniei, aveau în vedere un stat român în Transilvania, o entitate politico-administrativă după modelul Croației și Slavoniei, cu guvern român ardelean, cu armată românească și bancă națională separată⁶¹.

Proiectele alternative ale elitelor românești și ale celorlalte naționalități din Imperiu, aflate în opoziție cu ale elitelor guvernamentale, ale germanilor și maghiarilor, au creat constant o instabilitate politică în raporturile dintre elita politica maghiară și elitele minorităților naționale. În acest sens, colapsul Imperiului Austro-Ungar și unificarea teritoriilor cu statele naționale a fost un proces conflictual și violent, implicând reprimarea unor grupuri ale elitei de către altele, ceea ce a condus inevitabil la starea de dezbinare și ruptură totală⁶². Frustrările provocate de refuzul elitelor guvernamentale de a face concesii și altor națiuni din imperiu, precum și blocajul în calea reformei sistemului politic imperial au radicalizat mișcările naționale⁶³. Elitele românilor, ca de altfel și ale tuturor națiunilor din Imperiul Austro-Ungar, pe fondul epuizării Austro-Ungariei la sfârșitul războiului, au optat pentru propriul proiect, actual atunci, de desprindere din Imperiu, fie prin constituirea de state proprii, fie prin unificarea cu statele naționale.

Schimbarea radicală a opțiunii s-a produs pe fondul asumării de către elita românească a mesajului din cele *Paisprezece Puncte* ale președintelui Woodrow Wilson, enunțate la 8 ianuarie 1918 în fața Congresului Statelor Unite, o schiță a viziunii sale privind semnarea păcii. La punctul 9 se făcea referire la „reajustarea frontierelor Italiei în baza principiului autodeterminării naționalităților”, iar la punctul 10 erau incluse și popoarele Imperiului Austro-Ungar, în formula autodeterminării, cu mențiunea că, la ora aceea, Wilson opta pentru federalizarea Austro-Ungariei după model american, și nu pentru dezmembrarea ei⁶⁴. Principiile wilsoniene au fost receptate în cele mai diferite medii sociale din Transilvania, președintele american bucurându-se de o mare popularitate în rândul românilor⁶⁵. În conferința pregătitoare a Actului Unirii din 30 noiembrie, Ștefan Cicio Pop l-a numit pe Wilson „primul nuntiu al autonomiei naționale”⁶⁶. De altfel, așa cum remarca istoricul Nicolae Bocșan, în istoriografia română s-a vehiculat pe bună dreptate influența modelului american în formularea documentelor Unirii din 1918, în primul rând a *Declarației de Independență* de la Philadelphia din 4 iulie 1776. Desfășurarea evenimentelor relevă că modelul american a prezidat și tactica la care a recurs elita politică în consacrarea autodeterminării: declarația de independență, despărțirea de națiunea opresoare, organizarea politică și exercitarea puterii în teritoriul

⁶¹ *Ibidem*, p. 159.

⁶² C. Sigmirean, *Elitele românilor la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*. Supliment. *Elites the modern period in the Romanian Historical research (18 th century to 1918)*, by Iosif Balog, Vlad Popovici, LV, 2016, pp. 181-205.

⁶³ C. Chereji, *Identități ale Europei Centrale 1815-2000*, Accent, Cluj-Napoca, 2004, p. 58.

⁶⁴ D. Citirigă, *op. cit.*, p. 65.

⁶⁵ V. Vesa, *The receiving accorded to president Wilson's in Transilvania in the fall 1918*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, 25, fasc.1, 1980, pp. 32-38.

⁶⁶ I. Clopotel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Editura revistei Societatea de Măine, Cluj, 1926, p. 115.

propriu, apelul la judecata și sprijinul internațional⁶⁷. Astfel, în toamna anului 1918, elita româna trece la transpunerea în practică a principiilor autodeterminării. La 12 octombrie 1918, întruniți la Oradea, liderii Partidului Național Român au dat *Declarația de Principii* care echivala cu proclamarea dreptului la autodeterminare, de liberă dispunere a românilor din statul ungar. „Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber soarta sa”, Declarația de la Oradea anunța că „națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrăurire străină să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere”⁶⁸. La 18 octombrie, Declarația a fost citită de Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta. Ea era prezentată în contextul lansării de către împăratul Carol I a manifestului *Către popoarele mele credincioase*, care conținea o formulă federală de organizare pe baza autonomiilor naționale a popoarelor din imperiu⁶⁹. Formula de federalizare a fost respinsă de premierul maghiar Sándor Wekerle, care dorea păstrarea intactă a Ungariei istorice. Or, prin Declarație, liderii români, pe temeiul dreptului la autodeterminare, contestau dreptul guvernului maghiar de a reprezenta națiunea română la viitorul congres general al păcii. De altfel, după mai multe reveniri asupra „celor paisprezece puncte”, Wilson a acceptat soluția dezmembrării Imperiului Austro-Ungar, pe seama polonezilor, a cehilor, a sârbilor, a românilor, în final. În mare, cu rezerve și uneori cu îngrijorare față de viitorul Europei Centrale, soluția a fost acceptată și de Marea Britanie și de Franța. Reprezentanții Marii Britanii deplângeau dezmembrarea Austro-Ungariei, precizând că dacă „Europa se balcanizează, acolo nu mai poate fi pace”⁷⁰. Franța, care nu avea un plan pentru Europa Centrală, era îngrijorată că, după dezmembrarea imperiului, Austria va cere unificarea cu Germania⁷¹.

În noaptea de 30 / 31 octombrie, la Hotelul Vadszskürt din Budapesta s-a creat Consiliul Național Român Central, format pe baze de paritate, din șase reprezentanți din partea Partidului Național Român și șase din partea Partidului Social-Democrat: Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, Aurel Vlad și Aurel Lazar, din partea PNR; Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Basiliu Surdu, Tiron Albani și Iosif Renoiu, din partea PSD. După câteva zile, CNRC s-a mutat la Arad, în casa lui Ștefan Cicio-Pop. La 9 noiembrie CNRC a transmis o notă ultimativă Consiliului Național Ungar prin care solicita exercitarea puterii în Transilvania asupra a 23 de județe, delimitând astfel teritoriul etnic românesc. Acceptarea *Notei* de către guvernul ungar ar fi echivalat cu acceptarea secesiunii Transilvaniei de la statul maghiar. În condițiile în care la Viena avea loc abdicarea împăratului Carol și proclamarea Republicii Austria, guvernul Mihály Károlyi a propus CNRC negocieri asupra statutului Transilvaniei. La Arad s-a deplasat o delegație formată din 25 de persoane, condusă de Jászi Oszkár, între 13 și 14 noiembrie purtând convorbiri cu o delegație română con-

⁶⁷ N. Bocșan, *op. cit.*, p. 238.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 228.

⁶⁹ V. Vesa, *Unirea Transilvaniei cu România*, în I.-A. Pop, Th. Năgler, A. Magyari (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. III (de la 1711 până la 1918), Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, p. 611.

⁷⁰ D. Citirigă, *op. cit.*, p. 70.

⁷¹ *Ibidem*, p. 70.

dușă de Ștefan Cicio Pop, președintele CNRC. Negocierile au eșuat, delegația română refuzând oferta maghiară de autonomie limitată în teritoriile în care erau majoritari. Iuliu Maniu, întrebat de Jászai Oszkár ce doresc românii, a răspuns „Totală despărțire”⁷². La 18 noiembrie, CNRC lansează manifestul *Către popoarele lumii*, redactat în limbile română, franceză și engleză, prin care românii se adresau opiniei publice internaționale, prezentându-și dezideratele naționale, independența națiunii române din Transilvania, solicitând „sprijinul lumii civilizate și geniul libertății”. La 24 noiembrie, CNRC publică textul convocării Adunării Naționale de la Alba Iulia pentru ziua de 1 decembrie 1918, formată din 1.228 de delegați, din care 940 aleși, cărora li se adăugau delegații de drept, reprezentând biserica, școala, instituțiile culturale, sportive ș.a. La 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, s-a adoptat în unanimitate Rezoluția de unire cu Regatul României.

Elita românească reușea în doar câteva săptămâni să parcurgă un proces rapid de conectare la mersul istoriei, discursul public făcând trecerea de la „națiunea română din Transilvania” la „națiunea română în întregul ei” și de la proiectul de autonomie a națiunii române la autonomia unui teritoriu etnic, apoi la independența teritoriului și, în final, la decizia de a-l uni cu România.

Decizia nu a fost lipsită de dileme, de dezbateri și opinii contradictorii. În ședința preliminară, din 30 noiembrie, Vasile Goldiș a prezentat textul proiectului de rezoluție, care a servit ca bază pentru discuții, din care a rezultat de altfel textul final. La punctul III din proiect se propunea păstrarea autonomiei Transilvaniei: „În scopul de a încuraja orice sguđuire socială și până la nivelarea desăvârșită a diferențelor produse prin evoluția istorică între teritoriile locuite de Români în Transilvania, Banatul-Timișan, și Țara Ungurească și între Regatul-Român de acum, Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus-sindicate autonomie proprie, ale cărei limite și conținut se vor satori prin Constituanta care se va compune din reprezentanții tuturor locuitorilor acestor teritorii fără osebite de neam și lege în număr proporțional și care se va convoca în scopul susindicat la timpul potrivit”⁷³. Propunerea a suscitat discuții între cei prezenți la conferință. Aurel Vlad a pledat pentru păstrarea punctului III și pentru promovarea unei politici de toleranță față de naționalități, „să nu fim șoviniști ca ei (cu referire la unguri – n.n.), politica lor nu o putem face nici cel puțin ca răsbunare”, ca urmare consideră că „punctul III poate să rămână întreg așa cum este, căci prin el tragem numai consecință firească, în timp ce n-am periclita nici un interes românesc”⁷⁴. Ștefan Cicio Pop consideră că dacă nu se hotărăște păstrarea autonomiei Transilvaniei, „nu se respectă nici conformarea față de principiile lui Wilson...”. Ca urmare, singura posibilitate mulțumitoare o vedea „într-o cărmuire administrativă pe un timp trecător”⁷⁵. Pentru păstrarea punctului III s-au pronunțat și social-democrații, dr. Ioan Suci, în numele unei condiții mai bune pentru țărani, și Ioan Flueraș, în numele muncitorilor. „Noi nu ne-am folosit de ocazia din Pesta, spune Flueraș, ca să seducem clasa muncitoare; cred că numai cu autonomie vom fi asigurați; eu nu sunt profet, însă sunt sigur că antanta va aproba autonomia. [...] În numele partidului

⁷² A. Ghișa, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p.118.

⁷³ I. Clopoțel, *op. cit.*, p.112.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 115.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 115.

social democrat cer susținerea punctului III⁷⁶. În același sens pleda și ziarul *Adevărul* de la Budapesta, organul de presă al social-democraților români, într-un articol apărut în 1 decembrie 1918: „Adunarea națională va trebui să declare în mod sărbătoresc că susține autonomia Ardealului liber, cel puțin până atunci când și-n România se vor schimba stărilor triste ce domnesc”⁷⁷. Pentru eliminarea condiției legate de autonomie s-a pronunțat Alexandru Vaida-Voevod. El considera că esența punctului III este cuprinsă în punctul VII, în care se spune că „adunarea națională, pentru a conduce afacerile națiunii pe mai departe, hotărăște constituirea unui mare sfat național”⁷⁸. La îngrijorarea lui Ștefan Cicio Pop că „ciocoi din vechiul regat” ar putea lucra în detrimentul ardelenilor, Vaida se arăta sigur „că basarabeni, bucovinenii și cu noi dau o majoritate atât de mare, încât nu ciocoi, dar nici măcar toți cei din România nu pot forța voința noastră; eu o singur teamă am: că vom merge prea departe în radicalismul nostru, covârșindu-i”⁷⁹.

În final s-a convenit asupra textului final al *Rezoluției de Unire*, renunțându-se la punctul III din proiect. A doua zi, la 1 decembrie, Rezoluția a fost prezentată celor 1.228 de delegați care au adoptat-o în unanimitate. La punctul IX din Rezoluție s-a prevăzut că: „Pentru conducerea mai departe a afacerilor române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunarea națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe cari le va afla necesare în interesul națiunii”⁸⁰. La 2 decembrie, întrunit în prima sa ședință, Marele Sfat a numit Consiliul Dirigent, un guvern provizoriu, format din 15 membri, cu Iuliu Maniu președinte, care urma să asigure administrarea Transilvaniei până la unirea definitivă cu România.

Procesul de unire a fost unul intern, ca opțiune a elitei românești la ofertele de organizare a păcii și a spațiului central-european după război, în primul rând în baza principiilor wilsoniene. A contat și decizia României, care în 1916 a hotărât să intre în război pentru întregirea țării cu teritoriile românești din Austro-Ungaria. Așa cum remarca lordul Acton încă în 1862, „...națiunea însuflețită de ideile democratice nu poate să permită ca o parte din ea să aparțină unui stat străin sau ca întregul ei să fie împărțit între mai multe state”⁸¹. A fost apoi contextul internațional, în primul rând poziția președintelui SUA, care a avut rol decisiv în acceptarea soluției de dezmembrare a Austro-Ungariei. Factori interni și externi au dus la triumful principiului de naționalitate, descrierea teritoriului locuit de români de către Șincai la sfârșitul secolului al XVIII-lea devenind realitate la 1918.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 116-117.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 118.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 116.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 116.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 133.

⁸¹ *Apud* I. Ilcev, *Are dreptate sau nu, e patria mea! Propaganda în politica externă a țărilor balcanice*, Curtea Veche, București, 2002, p. 19.